

DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2021-4-3>

ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРІВ ПАРЛАМЕНТУ УКРАЇНИ КОШТОМ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ДИСКУСІЯ

Анна Вигівська,

аспірантка кафедри конституційного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-3646-1266

vorotnikovaanna97@gmail.com

Анотація. У статті аналізується практика фінансування виборів до парламенту з державного бюджету. Використовується передовий досвід європейських та інших держав у сфері бюджетного фінансування виборів до парламенту. Також характеризується еволюція фінансування виборів народних депутатів від часу відновлення незалежності до сьогодення. Виділено теоретичні підходи розуміння етапів та елементів фінансування виборів із державного бюджету. Проаналізовано процедуру фінансування виборів народних депутатів за чинним виборчим законодавством України. Окремо проведено аналіз організаційного, правового, інформаційного, технічного забезпечення здійснення повноважень спеціальних органів з організації та проведення виборів. Охарактеризовано роль Центральної виборчої комісії й інших органів у розподілі бюджетного фінансування виборів. Досліджено особливості бюджетного фінансування окремих країн і виокремлено переваги та недоліки бюджетного фінансування виборів.

Ключові слова: проведення виборів, народні депутати, бюджетне фінансування виборів, політичні партії, виборчий процес.

FINANCING THE ELECTIONS OF THE PARLIAMENT OF UKRAINE AT THE EXPENSE OF THE STATE BUDGET: SCIENTIFIC AND PRACTICAL DISCUSSION

Anna Vygivska

Postgraduate Student at the Department of Constitutional Law

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-3646-1266

vorotnikovaanna97@gmail.com

Abstract. In the article practice of financing of elections is analysed in parliament due to money of the state budget. Front rank experience of the European and other states is used in the field of the budgetary financing of elections in parliament. The evolution of financing of elections of deputies of people's is also characterized from time of proceeding in independence to present time. Theoretical approaches of understanding of the stages and elements of financing of elections are distinguished due to the state budget. Procedure of financing of elections of deputies of people's is analysed on the current electoral legislation of Ukraine. The analysis of, legal, informative, technical orgware of realization of plenary powers of the special organs is separately conducted for organizations and realization of elections. The role of the Central election committee and other organs is described at distribution of the budgetary financing of elections. The features of the budgetary financing of separate countries are investigational and certain advantages and lacks of the budgetary financing are distinguished.

Key words: elections, people's deputies, budget financing of elections, political parties, election process.

Постановка проблеми. Вибори є найвищим проявом народовладдя та народної волі. Шляхом виборів обираються головні державні органи, зокрема й народні депутати України. Однак проведення виборів у масштабах держави потребує суттєвих затрат. Одним із головних

джерел, що забезпечують проведення виборів, є державний бюджет. З огляду на зарубіжний досвід урегулювання питання фінансування та з ухваленням Виборчого кодексу України виникає потреба у з'ясуванні переваг та недоліків у бюджетному фінансуванні.

Основна частина. Під час аналізу передового досвіду окремих держав стосовно питання фінансового забезпечення підготовки і проведення виборів необхідно відзначити, що це здійснено на рівні відповідного виборчого законодавства, є випадки ухвалення спеціального законодавства про фінансування політичних партій, яке ухвалюється поряд з окремим виборчим законодавством. Так, в Австрії діє Федеральний закон «Про завдання, фінансування і передвиборну агітацію політичних партій» 1975 р., у Франції – два закони «Про фінансову гласність політичного життя» 1998 р. та «Про фінансування виборчих кампаній» 1990 р., у Бельгії – Закон «Про обмеження та контроль виборчих витрат» 1989 р., у Румунії – Закон «Про фінансування діяльності політичних партій та виборчих кампаній» 1996 р., у Сербії – Закон «Про фінансування політичних партій» 1997 р., у Фінляндії – Акт про відкритість фінансування виборів 2000 р., у Литві – Закон «Про фінансування та фінансовий контроль політичних партій і політичних кампаній» 2004 р. (Opinion, 2006), у Данії – Закон «Про економічну допомогу політичним партіям».

На міжнародному рівні також є декілька актів, які регулюють питання фінансування виборчих кампаній. Так, у 1994 р. з'явився перший міжнародний акт, який безпосередньо закріплював за державою обов'язок урегулювання правовідносин, що складаються у сфері фінансування політичних партій та виборчих кампаній, – Декларація про критерії вільних і справедливих виборів, ухвалена Радою Міжпарламентського союзу. Декларацією встановлено, що до зобов'язань держав-учасниць належить забезпечення свободи утворення та функціонування політичних партій, регулювання фінансування партій та виборчих кампаній і, за можливості, упровадження такого фінансування з боку держави, яке б, не порушуючи принципу відмежування політичних партій від держави, забезпечило б партії рівними можливостями під час участі у виборах (Виборче законодавство, 2003).

В Україні питання фінансового забезпечення підготовки і проведення різних виборів урегульовано Виборчим кодексом України, який, серед іншого, досить детально (ст. ст. 147, 148, 149, 150, 151, 152 та 153) урегулював ці питання. Зокрема, ст. 147 Кодексу передбачає, що витрати на підготовку і проведення виборів депутатів здійснюються суто з коштів державного бюджету, виділених на підготовку та проведення виборів депутатів, коштів виборчих фондів партій – суб'єктів виборчого процесу та коштів власних виборчих фондів кандидатів у депутати, включених до виборчих списків партій – суб'єктів виборчого процесу. Водночас уточнюється, що партія для фінансування своєї виборчої кампанії, зокрема і для фінансування передвиборної агітації, зобов'язана утворити власний виборчий фонд, а окремий кандидат у депутати із цією ж метою може утворити власний виборчий фонд (Виборчий кодекс України, 2019).

Ст. 148 Виборчого кодексу України визначає ж фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів народних депутатів України з коштів державного бюджету. І цією статтею передбачено, що таке фінансове забезпечення здійснюється Центральною виборчою комісією, яка є головним розпорядником цих коштів (Виборчий кодекс України, 2019).

Сам обсяг бюджетних коштів для підготовки і проведення виборів депутатів за поданням Центральної виборчої комісії передбачається окремим рядком у Законі про Державний бюджет України на відповідний рік (а витрати на підготовку і проведення позачергових виборів депутатів можуть здійснюватися з резервного фонду бюджету в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України).

Видатки на підготовку і проведення виборів народних депутатів здійснюються Центральною виборчою комісією й окружними виборчими комісіями (регіональними або територіальними представництвами Центральної виборчої комісії) відповідно до затверджених Центральною

виборчою комісією кошторисів у межах бюджетних призначень, установлених законом про Державний бюджет України.

У літературі називаються й інші напрями проведення виборів державним коштом. Так, професор В.Ф. Нестерович стверджує, що фінансування виборів включає в себе 5 елементів:

- фінансування діяльності щодо ведення та функціонування Державного реєстру виборців;
- фінансування здійснення виборчого процесу;
- фінансування діяльності виборчих комісій;
- фінансування матеріально-технічного забезпечення підготовки та проведення виборів;
- фінансування передвиборної агітації (Нестерович, 2019: 187).

Інші фахівці в галузі виборчого права говорять, що до видатків на парламентських виборах, які безпосередньо здійснює Центральна виборча комісія (далі – ЦВК), належать:

- оприлюднення в передбачених законом випадках рішень ЦВК;
- публікація в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» передвиборних програм партій (блоків);
- друкування інформаційних плакатів партій (блоків);
- оплата відповідного часу мовлення на радіо й телебаченні кандидатів у депутати від партій (блоків);
- виготовлення виборчих бюлетенів для голосування;
- виготовлення виборчих скриньок, архівних боксів, печаток окружних комісій;
- розроблення та впровадження програмно-технічного забезпечення з метою вдосконалення інформаційно-аналітичної системи «Вибори народних депутатів України» (СІАС «Вибори»), що створена у ЦВК, та інше.

Ми вважаємо, виходячи із сучасного виборчого законодавства, фінансове забезпечення підготовки і проведення виборів народних депутатів України державним коштом охоплюють такі напрями:

По-перше, спеціальне інформаційне забезпечення виборів депутатів, яке передбачає інформування виборців про:

- 1) зареєстрованих кандидатів та суб'єктів їх висування;
- 2) передвиборні програми партій – суб'єктів виборчого процесу;
- 3) рахунки виборчих фондів партій – суб'єктів виборчого процесу, допустимий розмір добровільного внеску та спосіб, яким робиться внесок;
- 4) скасування реєстрації (вибуття з балотування) кандидата в депутати;
- 5) факти та події, пов'язані з виборчим процесом.

По-друге, виготовлення інформаційних плакатів кожної партії – суб'єкта виборчого процесу для кожного виборчого регіону стосовно кожного кандидата в депутати, віднесеного до відповідного регіонального виборчого списку. Виготовлення таких плакатів забезпечує Центральна виборча комісія коштами державного бюджету, виділеними на підготовку і проведення виборів, і в них зазначаються порядковий номер кандидата в депутати в регіональному виборчому списку, прізвище, ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності) кандидата, число, місяць, рік народження, відомості про освіту, посаду (заняття), місце роботи, партійність, місце проживання, а також розміщуються фотографії всіх кандидатів, включених до відповідного регіонального виборчого списку.

Зазначені інформаційні плакати партії виготовляються в доступних форматах, що забезпечують можливість ознайомлення з ними виборців із порушенням здоров'я (у зв'язку з інвалідністю, тимчасовим розладом здоров'я, віком) із застосуванням розумного пристосування в кількості для кожного виборчого регіону по п'ять примірників на кожен виборчу дільницю та для кожної окружної виборчої комісії інформаційних плакатів партій – суб'єктів виборчого процесу.

По-третє, виготовлення інформаційних буклетів кожної партії – суб'єкта виборчого процесу, які мають містити передвиборну програму партії (обсягом не більше 7 800 друкованих знаків), подану нею під час реєстрації кандидатів у депутати, а також загальнодержавний та всі регіональні виборчі списки партії з розміщенням фотографій усіх кандидатів, включених до регіональних виборчих списків. Виготовлення таких буклетів забезпечує Центральна виборча комісія з коштів державного бюджету, виділених на підготовку і проведення виборів депутатів.

У загальнодержавному виборчому списку, що міститься в інформаційному буклеті партії, зазначаються порядковий номер кандидата в депутати в загальнодержавному виборчому списку, прізвище, ім'я (усі власні імена) та по батькові (за наявності) кандидата в депутати, а також виборчий регіон, до регіонального списку якого включено кандидата, порядковий номер кандидата в цьому списку.

У регіональних виборчих списках кандидатів у депутати, що містяться в інформаційному буклеті партії – суб'єкта виборчого процесу стосовно кожного кандидата в депутати, віднесеного до відповідного регіонального виборчого списку, зазначаються порядковий номер кандидата в депутати в регіональному виборчому списку, прізвище, ім'я (усі власні імена), по батькові (за наявності) кандидата, число, місяць, рік народження, відомості про освіту, посада (заняття), місце роботи, партійність, місце проживання, а також розміщуються фотографії всіх кандидатів, включених до відповідного регіонального виборчого списку.

Центральна виборча комісія забезпечує виготовлення по п'ять примірників на кожну виборчу дільницю та для кожної окружної виборчої комісії інформаційних буклетів кожної партії – суб'єкта виборчого процесу.

По-четверте, оплата праці членів виборчої комісії.

Згідно з виборчим законодавством (ст. 149 Виборчого кодексу України), за рішенням виборчої комісії, яке затверджується виборчою комісією вищого рівня, голова, заступник голови, секретар або інші члени окружної чи дільничної виборчої комісії (загальною кількістю не більше трьох осіб) протягом усього періоду повноважень виборчої комісії або частини цього періоду можуть виконувати свої повноваження у виборчій комісії на платній основі на підставі цивільно-правового договору між ними і виборчою комісією (територіальним представництвом Центральної виборчої комісії). Зазначені особи на цей період звільняються від виконання виробничих або службових обов'язків за основним місцем роботи зі збереженням загального та спеціального стажу.

Оплата праці таких членів виборчої комісії не може бути нижчою за їхню середню заробітну плату за основним місцем роботи. Якщо такий член виборчої комісії є пенсіонером або особою, яка тимчасово не працює, то оплата його праці не може бути нижчою за розмір мінімальної заробітної плати, установлений на день нарахування такої плати.

Також окремо членам виборчих комісій:

а) у межах загальної економії фонду оплати праці, передбаченого кошторисом видатків відповідної виборчої комісії на підготовку і проведення виборів депутатів, може бути нарахована і виплачена одноразова грошова винагорода в порядку, установленому Центральною виборчою комісією;

б) у день голосування й у дні підбиття підсумків голосування здійснюється оплата праці членів виборчих комісій (зокрема, пенсіонерів та осіб, які тимчасово не працюють) у розмірі та порядку, установлених Кабінетом Міністрів України за поданням Центральної виборчої комісії.

Оплата праці членів виборчої комісії, зокрема й у день голосування, дні підбиття підсумків голосування та результатів виборів, не може бути підставою для скасування, обмеження або зменшення будь-яких видів соціальних виплат, пенсій, субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг тощо.

По-п'яте, оплата праці осіб, які залучаються до роботи у виборчих комісіях.

Згідно із частиною десятою ст. 33 Виборчого кодексу України (Виборчий кодекс України, 2019), для організаційного, правового, інформаційного, технічного забезпечення здійснення повноважень (а в разі утворення – територіальні представництва Центральної виборчої комісії) можуть на час виборчого процесу залучати на підставі цивільно-правових договорів відповідних спеціалістів, експертів, технічних працівників. Праця таких осіб оплачується в розмірі та порядку, установлених Кабінетом Міністрів України, коштами з державного бюджету, що виділяються на підготовку і проведення виборів депутатів. Розмір оплати праці таких осіб не може бути нижчим за розмір мінімальної заробітної плати, установлений на день нарахування такої плати.

Варто зазначити, що праця, пов'язана з організацією підготовки і проведення виборів депутатів, осіб, визнаних в установленому законом порядку безробітними, у складі окружних, дільничних виборчих комісій чи як спеціалістів, експертів або технічних працівників не є підставою для зняття цих осіб з обліку в державній службі зайнятості як таких, що шукають роботу, або для припинення виплати їм допомоги по безробіттю й інших видів соціальної допомоги. А оплата праці таких членів виборчих комісій чи осіб, які залучаються до роботи у виборчих комісіях, які є пенсіонерами, не може бути підставою для обмеження розміру отримуваної ними пенсії.

По-шосте, виготовлення виборчих бюлетенів.

Центральна виборча комісія забезпечує виготовлення державним коштом у централізованому порядку виборчих бюлетенів на підставі договору, укладеного між нею та державним спеціалізованим поліграфічним підприємством, яке виготовляє та реалізує бланки документів суворої звітності або інших документів, які потребують використання спеціальних елементів захисту. Такий договір укладається із застосуванням переговорної процедури закупівлі, виходячи з виробничих, технологічних і організаційних можливостей підприємства забезпечити своєчасний друк та ступені захисту виборчих бюлетенів.

Надалі виготовлені виборчі бюлетені отримуються Центральною виборчою комісією (регіональними та/або територіальними представництвами Центральної виборчої комісії) в упаковці підприємства-виготовлювача на підставі акта прийому-передачі за формою та в порядку, установленими Центральною виборчою комісією. Зведена інформація на підставі актів прийому-передачі про кількість виборчих бюлетенів, виготовлених для кожного територіального (закордонного) округу, оприлюднюється на офіційному вебсайті Центральної виборчої комісії.

По-сьоме, фінансування виготовлення виборчої документації органами ведення Державного реєстру виборців.

По-восьме, виготовлення виборчих скриньок, архівних боксів, печаток відповідних виборчих комісій.

По-дев'яте, розроблення та впровадження різноманітного програмно-технічного забезпечення виборів народних депутатів України тощо (Виборчий кодекс України, 2019).

Порівняно з раніше чинним Законом України «Про вибори народних депутатів України» чинний Виборчий кодекс України не передбачає фінансування ефірного часу для проведення передвиборної агітації коштами з державного бюджету України, виділеними на підготовку і проведення виборів, що надавався телерадіоорганізаціями державної та комунальної форми власності кожній партії – суб'єкту виборчого процесу для проведення передвиборної агітації в межах коштів державного бюджету України в загальному обсязі не менше ніж 60 хвилин на загальнонаціональному телеканалі та 60 хвилин на загальнонаціональному радіоканалі, а також по 20 хвилин на регіональних телеканалах та по 20 хвилин на регіональних радіоканалах у кожному з регіонів; кандидатам у депутати, зареєстрованим в одномандатному окрузі, надавалося по 20 хвилин на відповідних регіональних телеканалах та по 20 хвилин на регіональних радіоканалах.

Водночас відзначимо, що в зарубіжній виборчій практиці існують різноманітні підходи до фінансування виборів членів законодавчих органів. У низці країн виборче законодавство або забороняє державі виділяти кошти на виборчу кампанію, вона здійснюється тільки коштом виборчих фондів партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу (Казахстан, Польща, Естонія) (Чиркин, 1997: 210), або прямо не регулює ці питання, хоча держава здійснює фінансування виборів, виходячи із приписів бюджетних та інших фінансових законів чи нормативних актів про статус політичних партій (Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Нідерланди й інші). Фінансування виборів охоплює, по-перше, фінансування організації виборів, тобто фінансування діяльності державних органів, у компетенцію яких входять здійснення реєстрації виборців (підготовки списків виборців) та інші дії, спрямовані на реалізацію громадянами свого виборчого права, по-друге, це фінансування самої виборчої кампанії у плані фінансування виборчої агітації партій (блоків), окремих кандидатів у депутати.

Відомий науковець О.В. Марцеляк зазначає, що відмова від державного фінансування виборів або їх часткове фінансування з боку держави сприяє значній економії коштів державного бюджету країни, це також має наслідком мобілізацію всіх сил учасників виборчих перегонів на вміння вести передвиборну агітацію, знайти зв'язок із виборцями, розробити та належним чином розрекламувати свою передвиборну програму. Державне фінансування виборчої кампанії покликане урівняти можливості кандидатів і партій – учасників виборчих перегонів (Марцеляк, 2007: 487).

Щодо вітчизняного досвіду у сфері бюджетного фінансування, то практика проведення національних парламентських виборів свідчить про постійне зростання суми витрат на вибори народних депутатів України. Так, якщо у 1998 р. з держбюджету України було виділено 255 млн гривень на парламентську виборчу кампанію, у 2002 р. ця сума вже становила 291,072 млн гривень, на підготовку і проведення позачергових виборів народних депутатів України 21 липня 2019 р. виділено 406 млн 802 тисячі 43 гривні (Про затвердження Кошторису, 2019). Загальні ж витрати на парламентські вибори становили 1 мільярд 949 млн 620 тисяч гривень (Про затвердження розподілу, 2019). Розподіл коштів державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення позачергових виборів народних депутатів України 21 липня 2019 р., між ЦВК, окружними та дільничними виборчими комісіями та встановлення середніх норм видатків виборчих комісій здійснено постановою Центральної виборчої комісії від 3 червня 2019 р. № 925 (Про затвердження розподілу, 2019).

Також в Україні згідно з положеннями ст. 17⁴ Закону України «Про політичні партії в Україні», політичні партії, які на останніх виборах народних депутатів України були допущені до розподілу мандатів, отримують право на відшкодування витрат, пов'язаних із фінансуванням своєї передвиборної агітації на таких виборах, яке здійснюється в розмірі фактично здійснених політичною партією витрат, але не більше максимального розміру виборчого фонду політичної партії (Про політичні партії, 2001).

Рішення про таке відшкодування витрат партіям – переможцям парламентських виборчих перегонів ухвалюється Центральною виборчою комісією на основі звітності, поданої відповідною політичною силою. Підставами для відмови у відшкодуванні політичній партії витрат, пов'язаних із фінансуванням її передвиборної агітації, є встановлення Центральною виборчою комісією, Національним агентством з питань запобігання корупції або судом у передбаченому законом порядку факту неподання проміжного та/або остаточного фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду політичної партії в передбачений законом строк, подання неповних звітів чи включення до таких звітів завідомо недостовірної інформації (Про політичні партії, 2001).

За результатами останніх минулих виборів народних депутатів України (2019 р.) право на відшкодування витрат на проведення передвиборної агітації отримали 5 партій, а саме: «Слуга народу», «Європейська солідарність», «Голос», «Батьківщина», «Опозиційна платформа – За життя», і сума таких компенсацій становила 467,3 млн грн (Фінансові звіти).

Висновки. Виборчий кодекс певною мірою скоротив бюджетне фінансування виділених для підготовки і проведення виборів годин, що надавалися телерадіоорганізаціями державної та комунальної форми власності кожній партії – суб'єкту виборчого процесу для проведення передвиборної агітації коштом державного бюджету. Таке скорочення державою фінансування виборів має наслідком залучення інших джерел, а саме виборчих фондів, для покриття витрат. Дана тенденція значною мірою економить бюджетні кошти, а залучення гарантованого фінансування з бюджетних коштів дає рівні можливості для всіх суб'єктів виборчого процесу. З огляду на досвід інших держав, Україна обрала «золоту середину» між повним фінансуванням із бюджету держави та фінансуванням суто коштами з фондів.

References:

1. Venice Commission (2006). Opinion № 366/2006 on the Prohibition of Financial Contributions to Political Parties from Foreign Sources (Venice, 18–18 March 2006, CDL-AD (2006) 014-e). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2006\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2006)014-e).
2. Viborche zakonodavstvo: ukrayinska praktika, mizhnarodnij dosvid ta shlyahi reformuvannya (2003) (zag. red. Radchenka) [Electoral legislation: Ukrainian practice, international experience and ways of reformation] Kyiv: Fakt, 258 p. (in Ukrainian).
3. Viborchij kodeks Ukrayini: Zakon Ukrayini № 396-ІН від 19.12.2019 р. [Electoral code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4127> (in Ukrainian).
4. Marcelyak (2007). *Vibori narodnih deputativ Ukrayini* : navch. Posibnik [Elections of deputies of people's of Ukraine]. Harkiv : TOV "PROMETEJ-PRES", 620 p. (in Ukrainian).
5. Nesterovich (2019). *Viborche pravo Ukrayini* : pidruchnik [The right to vote of Ukraine] Kiyiv: Lira-K (in Ukrainian).
6. Postanova Centralnoyi viborchoyi komisiyi (2019). Pro zatverdzhennya Koshtorisu vidatktiv Centralnoyi viborchoyi komisiyi na pidgotovku i provedennya pozachergovih viboriv narodnih deputativ Ukrayini 21 lipnya 2019 roku, yaki zdiysnyuyutsya za byudzhetnoyu programoyu 6731020 "Provedennya viboriv narodnih deputativ Ukrayini": vid 03.06.2019 r. № 926 [About claim of the estimated of the Central election committee Expenses on preparation and realization of extraordinary elections of deputies of people's of Ukraine on July, 21, 2019, that come true on the budgetary program a 6731020 "Realization elections of deputies of people's of Ukraine"] [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <https://www.cvk.gov.ua/pls/acts/showcarde774-2.html?id=46791&ptext> (in Ukrainian).
7. Postanova Centralnoyi viborchoyi komisiyi (2019). Pro zatverdzhennya Koshtorisu Centralnoyi viborchoyi komisiyi za byudzhetnoyu programoyu 6731020 "Provedennya viboriv narodnih deputativ Ukrayini" na 2019 rik: № 7 [About claim of Estimate of the Central election committee on the budgetary program a 6731020 Realization elections of deputies of people's of Ukraine on 2019] [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0007359-19> (in Ukrainian).
8. Postanova Centralnoyi viborchoyi komisiyi (2019) Pro zatverdzhennya Rozpodilu koshtiv Derzhavnogo byudzhetu Ukrayini, vidilenih na pidgotovku ta provedennya pozachergovih viboriv narodnih deputativ Ukrayini 21 lipnya 2019 roku, ta serednih norm vidatktiv viborchih komisij vid 03.06.2019 r. № 925 [About claim of Distribution of the money of the State budget of Ukraine, distinguished on preparation and realization of extraordinary elections of deputies of people's of Ukraine on July, 21, 019, and middle norms of charges of election committees]. [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0925359-19> (in Ukrainian).

9. Pro politichni partiyi v Ukrayini: Zakon Ukrayini (2001) № 2365–III vid 05.04.2001 r. (v redakcii vid 13.02.2020 r.) [About political parties in Ukraine: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/ed20200213> (in Ukrainian).
10. Finansovi zviti. Oficijnij vebсайт Centralnoyi viborchoyi komisiyi [Financial statements]. URL: <https://www.cvk.gov.ua/finansovi-zviti.html> (in Ukrainian).
11. Chirkin (1997). *Konstitucionnoe pravo zarubezhnyh stran* [Constitutional right for foreign countries]. Moskva : Yurist, 568 p. (in Russian).